

Voorbeeld en voorganger

Robert Fruin en Godefroid Kurth als vaders van de geschiedwetenschap¹

HERMAN PAUL

Model and Predecessor: Robert Fruin and Godefroid Kurth as Fathers of Historical Scholarship

This article explores not how historians study collective memories, but how they create and nourish (professional) memory cultures of their own. It examines how historians commemorate their predecessors and celebrate their historiographical achievements. The case studies chosen are Robert Fruin (1823-1899) and Godefroid Kurth (1847-1916), both of whom were hailed as ‘father of history’ by Dutch and Belgian admirers, respectively, in the late nineteenth century. Tracing the fortunes of Fruin’s and Kurth’s reputations throughout the twentieth century, the article shows that this ‘father of history’ metaphor acquired rather diverse meanings. These shifting meanings not only mirrored changing ideals of scholarly practice, but also reflected institutional concerns, religious or ideological partisanship, and growing concerns over the habit of conceiving of historical scholarship in national terms. Finally, the article recommends further research on the affective and emotional dimensions of fatherhood in nineteenth and twentieth-century historiography.

Grote wetenschappers, belangrijke uitvindingen en baanbrekende onderzoekstechnieken veranderen niet alleen een wetenschappelijke discipline, maar worden in zo’n discipline vaak ook op gezette tijden herdacht. Al eeuwenlang, bijvoorbeeld, komen geleerden in plechtige zittingen bijeen om de geboorte- en sterfjaren van Copernicus, Newton of Descartes te vieren. Bovendien spelen ‘grondleggers’ en ‘mijlpalen’ een cruciale rol in de zelfbeelden van wetenschappelijke disciplines, bijvoorbeeld als de natuurkunde met Newton heet te beginnen of als Descartes wordt voorgesteld als ‘vader’ van de moderne wijsbegeerte. Deze geleerden fungeren zodoende als *lieux de mémoire* in academische herinneringsculturen.²

Onder wetenschapshistorici roepen zulke herinneringsculturen *grosso modo* twee reacties op. Allereerst zijn er historici, geïnspireerd door Pierre Nora, die nagaan hoe zulke herinneringen tot stand komen en welke functies zij vervullen. Zo spreekt Pnina Abir-Am over de oorsprongsmitythen van de

moleculaire biologie, waarin een beeld van wetenschapsbeoefening wordt gecultiveerd dat weliswaar historisch inadequaat is, maar niettemin fungeert als bron van inspiratie, motivatie en legitimatie.³ Ze gaat na hoe zulke mythen uitdrukking geven aan disciplinaire identiteiten, hoe zij bijdragen aan de professionele socialisatie van nieuwe generaties wetenschappers en hoe zij een bron van conflict kunnen worden als een vakgebied nieuwe wegen wil inslaan.⁴ Zoals Alvin Gouldner een halve eeuw geleden al zei:

Where there are conflicts, by later generations, concerning who their 'founding father' was, we suspect that this may be a serious question essentially reflecting a dispute over the character of the profession.⁵

De tweede reactie is kritischer van toon. Disciplinaire oorsprongsverhalen zijn zoals alle collectieve herinneringen geneigd een vertekend beeld van het verleden te geven. Zulke 'disciplinary histories', zegt Stefan Collini, bieden 'an account of the alleged historical development of an enterprise the identity of which is defined by the concerns of the current practitioners of a particular scientific field'.⁶ Niet zelden voeren zulke geschiedverhalen een vakgebied op een of meerdere vaderfiguren terug. Omdat zij deze 'voorlopers' beoordelen op hun 'bijdragen' aan wetenschap in een moderne zin van het woord, bezondigen zij zich gemakkelijk aan 'anachronism', 'teleology' en 'indifference to context'. Daarom stelt Collini zich ten doel zulke disciplinaire geschiedverhalen te deconstrueren en 'kritische' alternatieven te ontwikkelen.⁷

1 Dit artikel is gebaseerd op een lezing voor het 56e Nederlands-Vlaams Historisch Congres te Leiden op 14 mei 2010. Ik dank Jo Tollebeek voor zijn nuttige suggesties en constructieve feedback alsmede de referenten en de redactie van *BMGN/LCHR* voor hun stimulerende kritiek.

2 Ik ontleen deze term aan Jochen Zwick, 'Akademische Erinnerungskultur. Wissenschaftsgeschichte und Rhetorik im 19. Jahrhundert. Über Emil Du Bois-Reymond als Festredner', *Scientia Poetica* 1 (1997) 120-139.

3 Pnina G. Abir-Am, 'How Scientists View Their Heroes: Some Remarks on the Mechanism of Myth Construction', *Journal of the History of Biology* 15 (1982) 281-315.

4 Idem (ed.), *La mise en mémoire de la science: Pour une ethnographie historique des rites commémoratifs* (Parijs 1998); idem, 'Introduction', *Osiris* 14 (1999) 1-33.

5 Alvin W. Gouldner, 'Introduction', in: Emile Durkheim, *Socialism and Saint-Simon*, vert. Charlotte Sattler (Londen 1959) ix noot 5.

6 Stefan Collini, "'Discipline History" and "Intellectual History": Reflections on the Historiography of the Social Sciences in Britain and France', *Revue de Synthèse* 109 (1988) 388.

7 Collini, 'Discipline History', 388-389.

De ironie wil nu dat kritische geschiedwetenschap zelf óók vaderfiguren en oorsprongsmythen kent. Een behoefte aan vaders van de geschiedenis bestond niet louter in het oude Rome (volgens Cicero gold Herodotus als *pater historiae*) of onder vroegmoderne geschiedschrijvers, die zich spiegelde aan de stilistische exempels van Polybius, Livius of Tacitus.⁸ Ook in de negentiende en twintigste eeuw werden allerlei historici met vaderschapsbetitels getooid. Zelfs de meest geharnaste pleitbezorgers van ‘kritische’ geschiedwetenschap markeerden hun distantie ten opzichte van ‘onkritische’ voorgangers met voorbeeldfiguren die zij uitriepen tot ‘vader van de moderne geschiedwetenschap’. Omdat zulke *founding fathers* – te denken valt aan Leopold von Ranke in Duitsland, William Stubbs in Engeland en Kristian Erslev in Denemarken – moesten dienen als symbolen van bronnenkritiek, onpartijdigheid of professionaliteit, fungeerden zij als *lieux de mémoire* in de historische wetenschap.

Zo vaak als deze vadermetafoor in de geschiedwetenschap wordt gebruikt, zo weinig is zij tot dusver onderzocht. Hoewel over Rankes reputatie het nodige is geschreven⁹, zijn de professionele genealogieën die historici voor zichzelf creëren – en meer in het algemeen: herinneringsculturen van geschiedwetenschappers – nog vrijwel onontgonnen terrein. Hierdoor valt moeilijk uit te maken hoe hoog het mythische gehalte is van beweringen als dat de Nederlandse geschiedwetenschap met Robert Fruin is begonnen of dat ‘kritische’ historische wetenschap in België door Godefroid Kurth is geïntroduceerd. Men kan zich afvragen: Wat voor herinneringspolitiek is hier aan het werk? Wie hebben Fruin en Kurth tot vaderfiguren uitgeroepen? Met welk oogmerk zijn deze genealogieën gecreëerd? Hoe zijn zij door volgende generaties historici ontvangen? En waarom is Kurth als historicus inmiddels goeddeels vergeten, terwijl Fruin in Nederland nog altijd de stamvader van de historische discipline heet?

Als bijdrage tot de studie van academische herinneringsculturen onderzoek ik in dit artikel wat de vaderschapsbetitels die Fruin en Kurth aan het einde van de negentiende eeuw ontvingen, symboliseerden en welke betekenisverschuivingen hun beider vaderschap in de loop van de twintigste

8 Bijvoorbeeld Lisa Jardine en Anthony Grafton, “‘Studied for Action’: How Gabriel Harvey Read His Livy”, *Past and Present* 129 (1990) 30-78; Peter Burke, ‘Tacitism, Scepticism, and Reason of State’, in: J.H. Burns and Mark Goldie (eds.), *The Cambridge History of Political Thought, 1450-1700* (Cambridge 1991) 479-498.

9 Bijvoorbeeld Dorothy Ross, ‘On the Misunderstanding of Ranke and the Origins of the Historical Profession in America’, in: Georg G. Iggers en James M. Powell (eds.), *Leopold von Ranke and the Shaping of the Historical Discipline* (Syracuse 1990) 154-169.

eeuw onderging.¹⁰ Nadrukkelijk behandelt dit artikel deze ‘vaders van de geschiedenis’ als *lieux de mémoire*. Dit wil zeggen dat vaderschap niet als analytisch concept – zoals ‘professionalisering’ of ‘leermeester’¹¹ – wordt gehanteerd, maar als metafoor die onder verschillende omstandigheden verschillende betekenissen aannam. Mijn analyse laat zien dat niet alleen historiografische veranderingen, maar ook culturele breukervaringen en ideologische verdeeldheid bijdroegen tot deze mutaties in het vaderschap van Fruin en Kurth.

‘De deugd der zelfverloochening’

Fruin ontving zijn vadertitel in 1894, bij zijn afscheid als hoogleraar vaderlandse geschiedenis in Leiden. Hoewel dit afscheid ter plaatse nogal ingetogen werd gevierd, zorgden vakgenoten in den lande voor een stroom van huldeblijken in de vaderlandse pers. Wat deze collega’s in ‘de vader der moderne Nederlandsche historiographie’ vooral bewonderden, was diens wetenschappelijke persoonlijkheid. ‘Met onuitputtelijk geduld’, schreef de Utrechtse archivaris Samuel Muller, ‘met eene scherpzinnigheid, alleen geëvenaard door zijn combinatievermogen, spoort hij de juiste toedracht eener gebeurtenis, den samenhang van het schijnbaar vèr uiteenliggende na’. Hij roemde Fruin ‘om de deugd der zelfverloochening’, om de ‘strengere zelfbeperking’ en om de ‘hooge eischen’ die hij stelde, zoals de eis ‘volkomen billijk te zijn tegenover allen en alles’. Voor Muller gold Fruin als een personificatie van ‘hoor en wederhoor’, ‘koel’ verstand, ‘volharding’ en ‘volle meesterschap’.¹²

Ook anderen associeerden Fruins grootheid met karaktereigenschappen. Zo prees de Haagse historicus A.W. Stellwagen Fruins ‘kalmte gelijkmoedigheid’, ‘rustige gelatenheid’, ‘helderheid des geestes’, ‘altijd gereede scherpzinnigheid’ en ‘nobeles onpartijdigheid’. Bladzijden lang ging het door, niet over het belang van *Het voorspel of Tien jaren*, maar over Fruins deugden als mens, docent en geschiedwetenschapper. Deels waren dit morele deugden: ‘Altijd verheft hij onzen zin voor recht en gerechtigheid’. Maar vooral was Stellwagen onder de indruk van Fruins intellectuele deugden: ‘zijne

10 Wat betreft de Fruinreceptie bouwt dit artikel voort op mijn “De Hollandsche meester der streng-analytischen methode”. Robert Fruin als vader van de Nederlandse geschiedwetenschap’, in: Herman Paul en Henk te Velde (eds.), *Het vaderlandse verleden. Robert Fruin en de Nederlandse geschiedenis* (Amsterdam 2010) 220-247.

11 Leen Dorsman, ‘Leermeesters: een vergeten categorie’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 119 (2006) 454-467.

12 S. Muller Fz., ‘Robert Fruin’, *De Gids* (1894) II, 359, 357, 358, 356, 355, 357, 360, 355.

R. Fein.

Lichtdruk v. J. Goedeljee.
Uitgave van P. Somerwil.

logische kracht' en talent voor 'vernuftige combinatiën'.¹³ In Fruin, schreef nog een ander,

zijn de beide hoedanigheden tot een harmonisch geheel vereenigd, die in de eerste plaats den wetenschappelijken geschiedschrijver maken: scherpzinnige kritiek en meesterschap over den vorm. Voeg er bij de olympische onpartijdigheid, de dochter eener onvergelykelijke kalmte van geest, en gij hebt de drie hoedanigheden, die Fruin maken tot den eersten der Nederlandsche geschiedschrijvers van vroeger en later tijd.¹⁴

In 1894 gold Fruin, kortom, als vader van de geschiedenis omdat hij het beroepsethos van de laat-negentiende-eeuwse geschiedwetenschap zo exemplarisch belichaamde. Zijn *wissenschaftliche Persönlichkeit* diende als voorbeeld voor elke historicus die zich aan kritisch bronnenonderzoek committeerde. Fruins vaderschap berustte niet op een meeslepend oeuvre of op didactische innovaties, maar op de intellectuele deugden die hij zo consciëntieus praktiseerde. Fruin belichaamde de *persona* van de moderne, kritische historicus.

'Les origines du flambeau de la critique historique'

Hoe anders verging het Kurth toen deze vier jaar later, bij zijn 25-jarig ambtsjubileum, tot vader werd uitgeroepen. Het was niet voor het eerst dat de Luikse mediëvist in het zonnetje werd gezet. In 1892, toen Kurth het lidmaatschap van de Koninklijke Academie ten deel was gevallen, hadden zijn studenten hem al eens gehuldigd. Bij die gelegenheid had de persoon van Kurth voorop gestaan, maar in 1898 ging het om de *cours pratique* die hij in 1874, naar Duits voorbeeld, in Luik had geïntroduceerd.

Hardiment essayée par le maître liégeois, successivement adoptée dans les différentes Universités belges, consacrée enfin par la loi, cette méthode a valu à la science historique les plus brillants progrès et les résultats les plus féconds

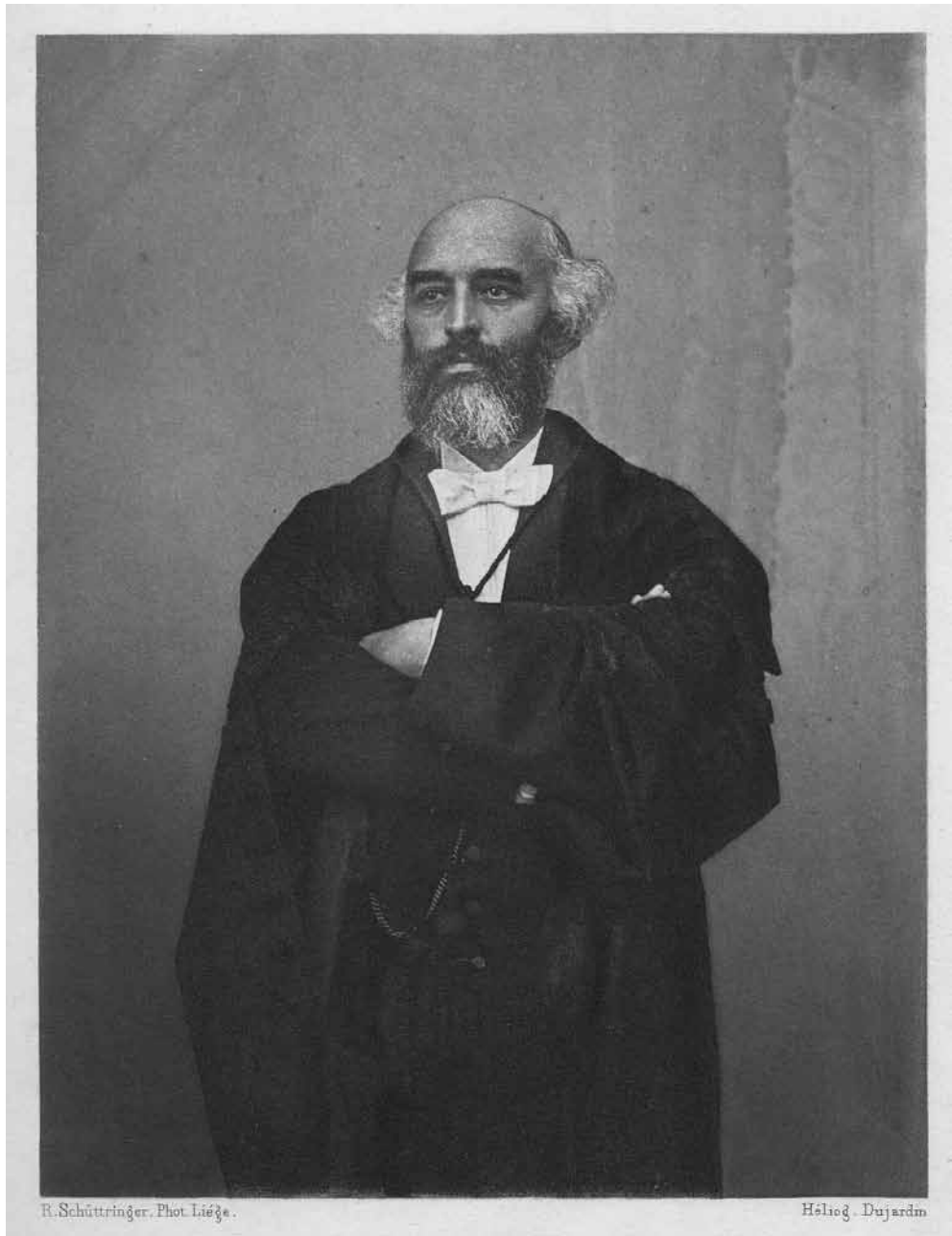
jubelde de circulaire waarmee de Belgische historische gemeenschap werd uitgenodigd 'le XXVe anniversaire de l'introduction en Belgique des cours pratiques d'histoire' in Luik te komen vieren.¹⁵

◀ J. Somerwel & J. Goedeljee, *Robert Fruin, 1879*.
Regionaal archief Leiden.

13 A.W. Stellwagen, 'R. Fruin', in: *Mannen van beteekenis in onze dagen XXV* (Haarlem 1894) 274, 294, 299, 312, 279.

14 'Fruin's aftreden', *De Nederlandsche Spectator* (1894) 184.

15 UB Gent, HS. 2929, circulaire voor 'manifestation Kurth'.

▲
R. Schüttringer, Godefroid Kurth, ca. 1899.
À Godefroid Kurth, professeur à l'Université de Liège à
l'occasion du XXVme anniversaire de la fondation de son
cours Pratique d'histoire (Liège 1899).

De speeches waarop Kurth tijdens deze viering werd vergast riepen een heuse oorsprongsmythe in het leven. Een van de sprekers zei dat Kurths werkcolleges, ‘ont été l’embryon de toutes les réformes si heureuses qu’a subi l’enseignement supérieur de l’histoire en Belgique’. Nieuwe historische leerstoelen, het eerherstel voor de hulpwetenschappen, de invoering van het doctoraat in de geschiedenis – ‘[t]el est, mon cher Kurth, l’aboutissement de l’œuvre collective dont vous avez été le premier pionnier’.¹⁶ Volgens een ander lagen in het Luikse werkcollege niets minder dan ‘les origines du flambeau de la critique historique’ besloten.¹⁷ Kurths bekendste leerling, Henri Pirenne, verhaalde in een meer pittoresk register hoe zo’n college eruit zag – hoe bescheiden het zaaltje was geweest en met hoeveel toewijding de meester zijn studenten in het historisch ambacht had ingewijd. Ook wees Pirenne op het effect dat Kurth hiermee had gesorteerd: ‘C’est à l’initiative de Godefroid Kurth que nous devons la réforme essentielle qui devait entraîner toutes les autres’.¹⁸ Eenzelfde mening sprak uit de feestbundel die Kurth aangeboden kreeg. Paul Fredericq, jeugdvriend van de jubilaris, beschreef hierin hoe alle Belgische universiteiten Kurths praktische oefeningen hadden geïmiteerd en welke vruchten deze colleges in de vorm van monografieën en bronnenuitgaven hadden gedragen. Hoewel de naam van Kurth hierbij geregeld viel, was dit overzicht in de eerste plaats een lofzang op de professionalisering van de Belgische geschiedwetenschap. Het boek vol collegetitels, studentenaantallen en bibliografieën was bedoeld als een ‘tableau succinct des progrès réalisés à son exemple’.¹⁹

Anders dan Fruin werd Kurth dus niet als voorbeeld ter navolging, maar als voorganger geëerd. Net als in Leiden stond in Luik de moderne, kritische geschiedwetenschap centraal. Maar terwijl Fruin geroemd werd om zijn wetenschappelijke *persona*, werd Kurth geëerd vanwege de wetenschappelijke *praxis* die hij in België had geïnitieerd. Vanwege zijn *persona* gold Fruin als voorbeeld, terwijl Kurth van de *praxis* slechts een voorloper was.

16 ‘Discours de M. Paul Fredericq’, in: À Godefroid Kurth, professeur à l’université de Liège, à l’occasion du XXVme anniversaire de la fondation de son cours pratique d’histoire (Luik 1899) 176, 177.

17 ‘Discours de M. Paul Tschoffen’, *ibidem*, 179.

18 ‘Discours de M. Henri Pirenne’, *ibidem*, 167. Voor de uitdrukking ‘pittoresk register’: Jo Tollebeek, *Fredericq & Zonen. Een antropologie van de moderne geschiedwetenschap* (Amsterdam 2008) 54.

19 Paul Fredericq, ‘L’origine et les développements des cours pratiques d’histoire dans l’enseignement supérieur en Belgique’, in: À Godefroid Kurth, 149.

‘Une fête nationale’

Tussen Fruin en Kurth springen nog enkele andere overeenkomsten en verschillen in het oog. Zo was voor beiden de natiestaat de context waarbinnen hun vaderschap ontstond. Zoals Denemarken zich beroemde op Kristian Erslev en Polen op Joachim Lelewel, zo creëerden Nederland en België in Fruin en Kurth hun nationale vaders. In Luik lag de nationale trots er zelfs dik bovenop:

C’est donc à vous, mon cher Kurth, que notre pays est redevable d’avoir imité l’Allemagne peu de temps après la France et d’avoir devancé sur ce terrain les États-Unis, la Hollande, l’Italie et l’Angleterre.²⁰

De aanwezigheid van minister Frans Schollaert, die voor Kurth aan het ‘fête de la famille [...] les proportions d’une fête nationale’ verleende, onderstreepte dit nationale element nog eens.²¹ Vervolgens zond Fredericq zijn feestbundel aan allerlei buitenlandse collega’s, waarmee hij zich verzekerde van berichten in onder meer *The American Historical Review*.²² Maar bij de Luikse plechtigheid waren vrijwel uitsluitend Belgische historici aanwezig, die Kurth als Belgische vader huldigden. Zo werd ook Fruin, in nationale termen, als ‘den Nederlandschen Ranke’ geëerd.²³ Dat historische wetenschap een grensoverschrijdend bedrijf kon zijn, bleek hooguit uit dergelijke verwijzingen naar Ranke. Wat deze nationale focus betreft onderscheidde Kurths generatie zich dan ook minder van de Belgisch-nationale historiografie kort na 1830 dan soms gesuggereerd wordt.²⁴

Overigens bestond het vaderschap van Fruin en Kurth niet enkel bij de gratie van zo’n geografische beperking: ook de tijdas werd ingekort. Wie Herodotus een *pater historiae* noemde of P.C. Hooft als ‘Nederlandse Tacitus’ roemde, positioneerde zich in een historiografische traditie die zich uitstreckte tot de klassieken. Maar in Luik en Leiden werden de *invented traditions* beduidend korter. Overtuigd dat er iets nieuws tot stand was gekomen, verbanden de feestvierders historici van vóór Fruin naar de prehistorie van het vak. Dit lot trof niet alleen Jan Wagenaar en Willem Bilderdijk, maar ook Guillaume Groen van Prinsterer en Reinier Cornelis Bakhuizen van den Brink. ‘Wel zeker’, erkende Stellwagen in een beschouwing over Fruins onpartijdigheid,

20 ‘Discours de M. Paul Fredericq’, 170-171.

21 ‘Discours de M. Kurth’, in: À Godefroid Kurth, 191.

22 UB Gent, Hs. 2929, ‘Personen aan wie ik mijn Verslag over de Pract. Leergangen (Betooging Kurth) gezonden heb’.

23 Muller, ‘Robert Fruin’, 355.

24 Evert Peeters, *Het labyrint van het verleden. Natie, vrijheid en geweld in de Belgische geschiedschrijving (1787-1850)* (Leuven 2003) 163-167.

daar zijn nog andere en ook oudere historici in Nederland, die ditzelfde beginsel willen eeren, maar niemand die het, gelijk de Leidsche hoogleeraar dat deed, boven iedere bladzijde schrifts van zijne hand zette.²⁵

Op soortgelijke wijze creëerden Kurths collega's een canon waarin voor romantische historici als Frédéric de Reiffenberg geen plaats meer was. Gefocust op professionalisering, konden zij de tijd vóór Kurth slechts aanduiden als een 'époque des "cours à certificat"', waarin het (facultatieve) geschiedenisonderwijs op een droevig peil werd gedoceerd. Het werd een *topos* om over een donkere voortijd te spreken, waarin onbekwame docenten jaar in jaar uit hetzelfde vergeelde schriftje te voorschijn haalden. 'Ces cours d'histoire, forcément superficiels, n'étaient ainsi qu'une sorte de prolongement de l'enseignement moyen, rien de plus'.²⁶ Zodoende gingen de huldgingen van Fruin en Kurth, bedoeld of onbedoeld, met vadermoorden gepaard.

'Al papen'

Intussen is het belangrijkste verschil nog onverklaard gebleven: waarom werd Kurth niet als voorbeeld, maar slechts als voorganger bejubeld? Religie en ideologie speelden hierbij een cruciale rol. Kurth was namelijk een uitgesproken katholieke intellectueel. Niet alleen trok hij vrijwel uitsluitend katholieke studenten, maar ook haalde hij zich de hoon van liberale collega's op de hals met onverholven apologetische geschriften en met zijn inzet voor de ontluikende christelijke arbeidersbeweging in België. Al was bij het Kurthfeest de hele beroepsgroep vertegenwoordigd, Gisbert Brom overdreef toen hij zijn Nederlandse lezers verzekerde dat 'België's meestbekwame geschiedbeoefenaars om strijd den katholieken geleerde met welverdiende lofspraak kwamen overstelpen'.²⁷ De Belgische geschiedwetenschap was daarvoor levensbeschouwelijk te diep verdeeld.

Zo was het feest, 'sous le haut patronage de M. Schollaert', de katholieke minister, grotendeels door katholieken georganiseerd. Initiatiefnemers, noteerde Fredericq, waren 'Pater de Smedt S.J., pastoor Cauchie, hoogleeraar te Leuven, Dom Urmser Berlière van Maredsous, pastoor Balau van Pepinster, Delescluse, Halkin, Hanquet (al papen) en ik'.²⁸ Fredericq's oecumenische gezindheid ten spijt, was 'papen' in zijn vocabulaire geen compliment.

25 Stellwagen, 'Fruin', 285.

26 'Discours de M. Paul Fredericq', 171.

27 G. Brom, 'Voorrede', in: Godefroid Kurth, *De kerk van Christus bij de keerpunten der geschiedenis*, [vert. J. Ruyter] (Sittard 1902) v.

28 UB Gent, Hs. 3704, Paul Fredericq,

'Aanteekeningen over mijn leven' (hierna: dagboek Fredericq), II, 88r. (14 juni 1898).

Schollaert bewonderde hij evenmin.²⁹ Dat hij voor deze gelegenheid toch met katholieken wilde samenwerken, zegt niet alleen iets over zijn (liberale) idee dat historische wetenschap geloofsverdeeldheid zou moeten overstijgen³⁰, maar ook en vooral iets over zijn diepe verknochtheid aan Kurth, ‘mijnen oudsten vriend’.³¹ Dat levensbeschouwelijke gevoeligheden zich niet lieten wegdrücken, bleek ook uit de rel die ontstond toen liberale studenten de feestvierende katholieken op straat begonnen uit te jouwen. Schollaert moest het zelfs zozeer ontgelden, dat de politie eraan te pas kwam. Voor de meeste Belgische kranten was deze belediging van een katholieke minister een belangrijker nieuwsfeit dan het jubileum van de *cours pratique*.³² Ook kranten die wel over Kurth schreven, schonken minder aandacht aan zijn werkcolleges dan aan zijn ‘opinions politiques et philosophiques’ of aan de ‘grand nombre des adversaires politiques de M. Kurth’ die bij het jubileum aanwezig waren.³³

Deze gevoeligheden waren niet de enige reden waarom Kurth eenvoudiger als voorganger dan als voorbeeld kon worden vereerd. Vermoedelijk speelde ook mee dat Kurth, anders dan Fruin in 1894, nog midden in zijn loopbaan stond en op het academische strijdtoneel een geduchte speler was: zelfs Fredericq bespaarde hij een kritische recensie niet.³⁴ Doorslaggevend was echter de hoge graad van verzuiling in de Belgische geschiedwetenschap. Hadden de liberalen zich in eerste instantie afzijdig gehouden van het Kurthfeest³⁵, zij konden meedoen dankzij het feit dat de viering een celebratie werd van een wetenschappelijke praxis die geacht werd ideologische verschillen te overstijgen.

‘Zijn fijne en keurige detailstudie’

Hoewel Nederland rond 1900 in religieus en politiek opzicht net zo verdeeld was als België, gold Fruins vaderschap als minder omstreden. Dit lag voor een deel aan Fruin zelf, die zich vooral in de tweede helft van zijn carrière meer op

29 *Ibidem*, II, 116r. (22 maart 1899).

30 Tollebeek, *Fredericq & Zonen*, 50-51 wijst op Fredericqs bewondering voor de *Principes de la critique historique* (1883) van bollandist Charles De Smedt.

31 UB Gent, HS. 3704, dagboek Fredericq, II, 79r. (17 januari 1898).

32 ‘M. Schollaert violemment hué a Liège’, *Le Petit Bleu* (21 november 1898); ‘Des sifflets’, *La Gazette* (22 november 1898); ‘A Liège’, *La Flandre Libérale* (23 november 1898); ‘M. Schollaert sifflé à Liège’, *La Liberté* (27 november 1898).

33 ‘Manifestation Kurth’, *Journal de Liège* (21 november 1898); Vergelijk ‘Manifestation en l’honneur de M. le professeur Kurth’, *La Gazette de Liège* (21 november 1898); ‘Manifestation Kurth’, *Le XXe siècle* (21 november 1898); ‘Un anniversaire scientifique’, *Le patriote* (21 november 1898).

34 UB Gent, HS. 3704, dagboek Fredericq, II, 79r. (17 januari 1898).

35 *Ibidem*, II, 89r. (14 juni 1898).

Forschung dan op synthetische of apologetische arbeid had toegelegd. Ondanks hun levensbeschouwelijke animositeit verschilden liberalen, gereformeerden, katholieken en socialisten niet van mening over het belang van zulke geschiedvorsing. Dat Fruin in een politieke pennenstrijd met Groen van Prinsterer verwickeld was geweest, werd hooguit aan gereformeerde zijde nog gememoreerd.³⁶ Toch hadden gereformeerden en katholieken elk hun eigen wensen op het gebied van historische interpretatie. ‘Wat Robert Fruin miste, en steeds meer verloor, was juist het enthousiasme, dat het verleden episch tint voor ons oog. Juist zijn fijne en keurige detailstudie maakte hem voor den *epischen blik* op het verleden steeds meer onvatbaar’, oordeelde *De Standaard* bij Fruins overlijden.³⁷ Maar dit deed aan bewondering voor Fruins nauwkeurige onderzoek niets af. Ook voor zover katholieke historici zich distantieerden van Fruin, was dat meer omdat ‘Prof. Fruin den Christus der Katholieke Kerk, den mensch geworden Zoon des Vaders, niet erkent en huldigt als den Koning der geschiedenis’ dan vanwege ‘zijn oprechtheid en eerlijkheid en waarheidlievendheid’.³⁸

Kritiek op Fruins vaderschap kwam eigenlijk alleen van W.G.C. Byvanck, de Haagse bibliothecaris, die in een reeks roemruchte *Gids*-artikelen betoogde dat Fruin in zijn jonge jaren wel was aangeraakt door ‘het leven’, maar liefde en passie weldra had ingewisseld voor strenge zelfbeheersing en koele ironie. Het was de historicus vergaan als zovele Leidse hoogleraren: ‘Goede wil genoeg, talent genoeg, zelfs genie; een rijkdom! en schatten! maar verstikt en begraven zonder redelijken uitweg’.³⁹ Overigens ging het ook Byvanck, in dit requisitoir tegen een meer academische dan existentiële geschiedbeoefening, om karaktereigenschappen en intellectuele deugden. Het verschil was slechts dat ‘zelfbeheersching’ voor Muller en Stellwagen als een intellectuele deugd gold, terwijl Byvanck haar als een ondeugd kapittelde.

Zelfs toen Nederlandse katholieken en gereformeerden in het interbellum hun eigen historische leerstoelen stichtten, in Nijmegen en aan de Vrije Universiteit, bleef Fruin voor deze groepen als voorbeeldfiguur fungeren.⁴⁰ In hun pogingen zich als volwaardige gesprekspartners van de rijksuniversiteiten te bewijzen, maakten beide groepen namelijk gebruik van het eerdergenoemde onderscheid tussen onderzoek en interpretatie. Zo kon G.C.W. Görris Fruin als ‘vorscher’ ten voorbeeld stellen – ‘aan de onverbiddelijke eisch van een slechts éénig juiste geschiedvorsing’ moesten ook katholieke historici voldoen – maar afstand nemen van het ‘liberale wetenschapsmonopolie’ dat Fruin en diens leerlingen op het niveau van de

36 ‘Robert Fruin’, *De Standaard* (31 januari 1899).

37 ‘Karakteristiek’, *De Standaard* (29 juni 1899).

38 W.F.N. van Rootselaar, ‘De geschiedschrijvers: Ranke en Fruin’, *De Katholiek* 110 (1896) 196.

39 [W.G.C.] Byvanck, ‘R. Fruin (1823-1899)’, *De Gids* 1 (1899) xiv.

40 Hierover nader: Paul, ‘Hollandsche meester’, 231-235.

historische interpretatie hadden geclaimd.⁴¹ Dit onderscheid zorgde tevens voor proliferatie en interferentie van vaderfiguren. Terwijl Fruin als maatstaf van wetenschappelijkheid gold, konden W.J.F. Nuyens en Herman Schaepman – of Groen van Prinsterer en Abraham Kuyper in gereformeerde kring – als voorvechters van ‘eigen’ geschiedbeschouwing worden herdacht. Zolang deze vaders verschillende aspecten van de wetenschap representeerden, zaten zij elkaar niet in de weg.

‘Chevalier du Christ’

Dit brengt ons bij een tweede verschil tussen Fruin en Kurth. Terwijl de Leidse historicus vrijwel uitsluitend door vakgenoten werd herdacht, fungeerde Kurth in de eerste decennia van de twintigste eeuw als inspiratiebron voor een scala van groepen. Zo werd zijn nagedachtenis gekoesterd in de christelijke arbeidersbeweging en in de christen-democratie. Ook de Luikse universiteit en het Belgisch Historisch Instituut te Rome, waaraan Kurth na zijn emeritaat leiding had gegeven, hadden elk hun redenen de historicus te herdenken. Zelfs de Vlaamse Beweging beriep zich in de jaren dertig op de ‘zienersblik’ waarmee Kurth ‘het wollen en stuwen der Vlaamsche Gedachte’ had beschouwd.⁴²

Na zijn overlijden in 1916 werd Kurth vooral vereerd door rooms-katholieke bewonderaars. Alleen al de vrijmoedigheid waarmee ‘notre éminent historien catholique’ het in *Les origines de la civilisation moderne* en in *L’église aux tourments de l’histoire* had opgenomen voor de kerk bezorgde Kurth de status van ‘un maître à penser pour une nouvelle génération d’historiens catholique’.⁴³ Hij werd vergeleken met Augustinus, Hiëronymus, Bossuet, Newman en zelfs, in complimenterende zin, met kruisvaarder Godfried van Bouillon.⁴⁴ Ook zijn inzet voor een internationale katholieke wetenschappelijke infrastructuur droeg ertoe bij dat Kurth een identificatiefiguur werd voor historici die de zaak van katholieke geschiedbeoefening waren toegedaan. Gerard Brom vereenzelvigde zich

41 G. Gorris, recensie van G.W. Kernkamp, *Van menschen en tijden* in *Historisch Tijdschrift* 11 (1932) 264.

42 E. Muylle, ‘Godefroid Kurth actueel’, *Volk en Staat* (26 oktober 1938), zoals geciteerd in Ernst Striefler, *Gottfried Kurth. Ein deutsch-belgisch Grenzlandschicksal* (Leipzig 1941) 81 noot 349.

43 C. Hanlet, *Godefroid Kurth: Le savant, le patriote, le démocrate, le chrétien* (Luik 1947) 27; Vincent Viaene, ‘Au long de la “Voie Appienne”: Un cercle d’historiens catholiques belges à Rome 1902-1922’,

in: M. Dumoulin, D. Vansacker en V. Viaene (eds.), *Belgisch Historisch Instituut te Rome 1902-2002* (Brussel en Rome 2004) 23.

44 Alfred Cauchie, *Godefroid Kurth (1847-1916): Le patriote, le chrétien, l’historien* (Brussel 1922) 29, 64, 73; Léon van der Essen, ‘Après trente ans: Godefroid Kurth (1847-1916)’, *Revue Générale Belge* 10 (1946) 478.

zelfs zozeer met Kurth, dat hij niets liever wilde dan diens werk continueren: ‘Meester, mijn handen vouwen zich op de berg van uw werken vanzelf voor een gebed om Gods zegen over dit oeuvre posthume [...]’.⁴⁵ *En passant* illustreert dit dat Kurth als ‘historien catholique’ veel breder werd herinnerd dan als vernieuwer van ‘l’enseignement supérieur de l’histoire’. Terwijl de vader van de *cours pratique* uitsluitend Belgische zonen kende, werd de auteur van *L’église aux tourmants de l’histoire* in ere gehouden door een internationale katholieke historiografische gemeenschap, die zich uitstreckte van Italië tot diep in de Verenigde Staten.⁴⁶ Hoewel het nationalisme in de negentiende-eeuwse geschiedwetenschap terecht verantwoordelijk is gehouden voor het uitroepen van ‘vaders van de geschiedenis’ in de decennia rond 1900⁴⁷, laat de casus-Kurth dus zien dat er óók vaders van internationale confessionele historiografieën bestonden.

Aan de katholieke hagiografie rond Kurth vallen nog twee dingen op. Hoewel zijn geloofsgenoten hem bleven herinneren als ‘fondateur de l’école historique belge’, portretteerden zij Kurth toch vooral als ‘chevalier du Christ et de son Eglise’.⁴⁸ Bij Alfred Cauchie, in 1920, heette Kurth ‘le patriote, le chrétien, l’historien’, bij Fernand Neuray, in 1931, een ‘catholique fervent, avocat passionné de la religion et de l’Eglise’ en bij Camille Hanlet, in 1947, ‘le savant, le patriote, le démocrate, le chrétien’.⁴⁹ Was Kurth in 1898 toegejuicht als icoon van een wetenschapspraktijk, voor zijn katholieke leerlingen was hij veeleer een heilige. Ze noemden hem een ‘ziener’ en ‘profeet’.⁵⁰ Kardinaal Désiré Mercier vroeg zich zelfs af: ‘Que manquerait-il donc à cette personnalité supérieure pour mériter l’auréole de sainteté?’⁵¹ Anders dan bij Fruin berustte Kurths voorbeeldstatus dus niet op zijn intellectuele deugden, maar op zijn religieuze ijver.

In de tweede plaats valt op dat de ‘herinneringsmanagers’ in deze katholieke context Kurth vrijwel zonder uitzondering persoonlijk hadden gekend. Veel Kurth-publicaties waren afkomstig van oud-studenten. Aan de ene kant verklaart dit waarom Kurth nog bij zijn dertigste sterfdag (1946) en honderdste geboortedag (1947) als ‘un grand Belge, un grand historien,

45 Gerard Brom, ‘Godefroid Kurth †’, *De Beiaard* 1:1 (1916) 68.

46 Bijvoorbeeld Georges Goyau, ‘Un historien belge: M. Godefroid Kurth’, *Revue des deux mondes* 37 (1907) 367-395; G. Faraoni, ‘Goffredo Kurth’, *Rivista internazionale di scienze sociali e discipline ausiliarie* 71 (1916) 33-53; John P. Carroll, ‘Foreword’, in: Godfrey Kurth, *The Church at the Turning Points of History*, vert. Victor Day (herziene editie; Helena 1918) 3-11.

47 Stefan Berger, ‘“Fathers” and Their Fate in Modern European National Historiographies’, *Storia della Storiografia* 58 (2011), ter perse.

48 Hanlet, *Godefroid Kurth*, 9, 41.

49 Cauchie, *Godefroid Kurth*; Fernand Neuray, *Une grande figure nationale. Godefroid Kurth: Un demi siècle de vie belge* (Brussel, Parijs 1931) 38; Hanlet, *Godefroid Kurth*.

50 Brom, Voorrede’, v; M.E. Belpaire, ‘Godfried Kurth’, *Dietsche Warande en Belfort* 21:2 (1921) 418.

51 ‘Hommages à Godefroid Kurth’, *La Revue Latine* 4 (1921) 52.

un grand chrétien’ kon worden herdacht.⁵² Tegelijk verklaart het waarom de herinnering aan Kurth vervaagde toen diens leerlingen hun laatste adem uitbliezen. In de historische wetenschap bestaan vaders bij de gratie van hun kinderen. Kleinkinderen zijn echter zeldzaam.⁵³

‘L’école de Henri Pirenne’

Ook elders in de historische wetenschap ontfermden vooral Kurths leerlingen zich over de reputatie van hun meester. Zij hielden de oorsprongsmythe van 1898 nog tot in het interbellum vol, zij het met één veelzeggende correctie. Ze portretteerden Kurth in toenemende mate niet als eenzame pionier, maar als *primus inter pares* van een generatie die naar Duits voorbeeld de Belgische geschiedbeoefening had geprofessionaliseerd. Concreet betekende dit dat ook Léon Vanderkindere, in Brussel, kon worden uitgeroepen tot ‘initiateur’ van de *cours pratique* – hoewel ‘peu de temps après M. Kurth’.⁵⁴ Op soortgelijke wijze kreeg de Leuvense Charles Moeller een plaats in het oorsprongsverhaal van de historische wetenschap, terwijl ook Fredericq, op één rij met Kurth, Vanderkindere en Moeller, als ‘un des principaux promoteurs des cours pratiques d’histoire’ werd herdacht.⁵⁵ Hoewel de mythe dus intact bleef, sloop er een polygenese in die Kurth van zijn exclusieve voorgangerschap beroofde. Een ‘incomparable rénovateur’, zoals de Akademie Kurth na diens overlijden nog noemde⁵⁶, werd koploper van een eerste generatie academische historici.

Maar zou de tweede generatie de eerste niet spoedig overvleugelen? Zoals bekend maakte Pirenne, ‘le plus brillant élève de Kurth’, in de Belgische historische wereld een fabelachtige carrière. Al in 1921 stond Pirenne in België niet slechts als ‘historien national’, maar ook als vaderfiguur te boek: ‘Il a fondé chez nous l’école socio-economique’.⁵⁷ De ‘école de Henri Pirenne’ werd zelfs zo invloedrijk – maar liefst achttien studenten schopten het tot hoogleraar – dat de Gentse mediëvist werd voorgesteld als ‘fondateur’ van de hele ‘école

52 Van der Essen, ‘Après trente ans’, 484.

53 Fernand Vercauteren, leerling van Pirenne, was zo’n zeldzaam kleinkind: hij noemde zich ‘l’élève de maîtres qui ont été les disciples de Kurth’. ‘Godefroid Kurth (1847-1916)’, *Bulletin trimestriel de l’Association des Amis de l’Université de Liège* 20:2 (1948) 4.

54 ‘Manifestation Vanderkindere’, *Revue de l’Université de Bruxelles* 8 (1902-1903) 334, 341.

55 Alfred Cauchie, ‘Un demi-siècle d’enseignement historique à l’Université de Louvain’, in: *Mélanges d’histoire offerts à Charles Moeller à l’occasion de*

son jubilé de 50 années de professorat à l’Université de Louvain, 1863-1913 I (Leuven, Parijs 1914) xvi-xvii; ‘Discours de M. H. Van Houtte, pro-doyen, au nom de la Faculté de Philosophie et Lettres’, in: *Paul Fredericq: Ancien recteur, professeur ordinaire à la Faculté de Philosophie et Lettres, 12 août 1850-31 mars 1920* (Gent 1920) 20.

56 ‘Seance du 7 avril 1919’, *Bulletin de la Commission Royale d’Histoire* 84 (1920) vi.

57 G. Des Marez, *Henri Pirenne, historien national: Discours prononcé à la manifestation du 30 avril 1921* (Brussel 1921) 1.

historique belge'.⁵⁸ Deze oprichter gold niet slechts als voorganger, maar ook als voorbeeld: 'Je ne connais parmi les historiens de notre époque d'exemple plus frappant, de modèle plus parfait de savant que Henri Pirenne'.⁵⁹ Niet zelden zetten zulke adhesiebetuigingen Pirenne tegen zijn leermeesters af. Dankzij een intellectuele ruimdenkendheid die hij niet van Kurth had geërfd, meende François Ganshof, was Pirenne de 'histoire partisane' van de late negentiende eeuw te boven gekomen.⁶⁰ Met zijn sociaal-economische invalshoek heette ook Pirennes *Histoire de Belgique* ver uit te stijgen boven de historische productie van Kurth.⁶¹ De Belgische geschiedwetenschap leek zichzelf dus opnieuw te hebben uitgevonden. Een nieuwe mythe was geboren.

Dat Kurth onder dit nieuwe gesternte niet in de vergetelheid raakte, lag ten dele aan Pirennes niet aflatende loyaliteit.⁶² Doorslaggevend was echter dat Pirennes eigen reputatie als 'rénovateur' die van zijn leermeester en diens generatie in het zadel hield. Pirenne gold namelijk niet als *lonely towering figure*; zijn werk heette te zijn voorbereid door Kurth, Vanderkindere en Fredericq. Zo sprak Jan Romein over 'het driemanschap, dat de moderne geschiedbeoefening in België geïnaugureerd heeft en zonder wier arbeid die van een Pirenne niet mogelijk geweest zou zijn'.⁶³ Ook Joseph Cuvelier liet 'het nieuwe tijdvak' in de Belgische geschiedschrijving met Kurth beginnen, maar zag deze nieuwere historiografie vooral belichaamd in Pirenne.

Zoals de nationale geschiedkundige beweging van 1830 tot 1880 door de groote figuur van Gachard beheerscht wordt, zoo zullen de nakomelingen den naam van Henri Pirenne in de tweede helft van ons honderdjarig onafhankelijk bestaan onthouden.⁶⁴

Zo gezien was Pirenne geen zoon van vader Kurth, maar hadden Kurth *cum suis* bijgedragen 'aan de schitterende verdiensten en den bezielenden invloed van Pirenne'.⁶⁵ Dit laat fraai zien hoe de oorsprongsmythe van 1898, veranderd ten behoeve van Kurths generatiegenoten, niet zomaar plaatsmaakte voor een nieuwe *grand narrative*, maar versmolt met de cultus rond Pirenne.

58 Henri Pirenne: *Hommages et souvenirs* (Brussel 1938) 591; Des Marez, *Henri Pirenne*, 4. Voor de dominantie van het 'pirennistische paradigma' in het interbellum: Marnix Beyen, *Oorlog en verleden. Nationale geschiedenis in België en Nederland, 1938-1947* (Amsterdam 2002) 388-389.

59 Alexandre Eck, 'Henri Pirenne et la science historique', in: *Henri Pirenne*, 259.

60 François L. Ganshof, 'Henri Pirenne historien', *ibidem*, 200, 207.

61 Léon van der Essen, 'L'historien', *ibidem*, 31.

62 H. Pirenne, 'Notice sur Godefroid Kurth', in: *Annuaire de l'Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique 1924* (Brussel 1924) 193-261.

63 J. Romein, recensie van Striefler, *Gottfried Kurth* in: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 59 (1946) 90.

64 J. Cuvelier, 'Honderd jaar historiographie', *Verslagen en mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde* (1930) 435-436, 448.

65 *Ibidem*, 457.

‘Aus der Schule Fruins’

Ook Fruins vaderstatus veranderde in het interbellum. Terwijl P.J. Blok aan het graf van zijn leermeester nog op Fruins intellectuele deugden had gereflecteerd⁶⁶, presenteerde hij hem in de jaren twintig vooral als stamvader:

Im allgemeinen kann man sagen, dass die neuere holländische Geschichtschreibung noch immer vom Geiste Fruins beherrscht wird und sich demnach zuerst auf die vaterländische Geschichte gerichtet hat. Eine Anzahl Doktordissertationen ist aus der Schule Fruins und seiner obengenannten Schüler hervorgegangen; die Professuren der Geschichte an den Universitäten wurden [...] meistens mit seinen Schülern besetzt.⁶⁷

Hoewel dit citaat nog naar de ‘Geiste Fruins’ en daarmee naar diens voorbeeldfunctie verwees, zette Blok een beslissende stap door het historisch bedrijf in Nederland genealogisch tot Fruin te herleiden. Volgens Blok had zijn leermeester aan de wieg gestaan van de ‘Leidsche school’, die zich ‘in den lande de leiding der historische studiën’ had weten te verzekeren.⁶⁸ Fruin was, kortom, de patriarch uit wie het hele volk van hoogleraren, archivariissen en bronnenuitgevers was voortgekomen.

Dit disciplinaire geschiedverhaal liet zich weliswaar uitstekend combineren met diep respect voor Fruins *persona*. Fruiniaanse epigonen als Nicolas Japikse beklemtoonden nog in de jaren 1920 hoezeer Fruins intellectuele deugden het nageslacht ten voorbeeld strekten.⁶⁹ Zoals eerder opgemerkt hielden ook confessionele historici in het interbellum Fruin als toonbeeld van wetenschappelijkheid in ere. Maar in Bloks disciplinaire geschiedenis verschoof het accent naar Fruin als voorganger. Evenals bij Kurth bleek dit een strategie die Fruins vaderschap verteerbaar hield voor historici die zich niet langer konden identificeren met het voorbeeld dat Fruin had nagelaten. ‘De groote oorlogen en revoluties, die het thans levende geslacht heeft meegemaakt, en waarin het nog volop leeft, hebben den blik op de historie vernieuwd’, schreef *Het Vaderland* in 1934.

Zelfs Ranke is ons te smal geworden en Fruin is toch nog iets smaller dan Ranke en de breedste van alle 19e-eeuwsche historici in Nederland. Wij willen ons verleden ook anders zien dan het geslacht van 1838-1850 het gezien heeft.⁷⁰

66 UB Leiden, PBL 2988, II-10, grafrede 1 februari 1899.

67 P.J. Blok, *Geschichtschreibung in Holland* (Heidelberg 1924) 19.

68 Idem, ‘De historische school’, in: *Pallas Leidensis* MCMXXV (Leiden 1925) 115.

69 N. J[apikse], ‘Robert Fruin herdacht. Naar aanleiding van zijn geboortedag (14 november 1823)’, *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* 6:1 (1924) 1-5.

70 ‘Bilderdijk als geschiedschrijver’, *Het Vaderland* (15 februari 1934).

G.W. Kernkamp was als links geëngageerde pleitbezorger van sociale geschiedschrijving slechts één representant van deze vernieuwingsbeweging. Maar zelfs hij stemde in met Bloks *disciplinary history*. Nog in 1931 meende Kernkamp dat de hele Nederlandse geschiedwetenschap ‘zich beweegt in banen, door hem [Fruin] reeds inslagen of aangegeven’.⁷¹

Johan Huizinga representeerde een ander type vernieuwing in het interbellum. Hoewel ook hij Fruin erkende als ‘grootmeester der Nederlandsche historie’, miste Huizinga in deze ziel de ‘diepte van inzicht’ die hij in Jacob Burckhardt bewonderde.⁷² Zijn meesterwerk *Herfsttij der middeleeuwen* was dan ook meer op Burckhardt dan op Fruin georiënteerd. Toch groeide Huizinga niet uit tot concurrerende vaderfiguur. Hoewel hij vanwege zijn internationalisering van de vaderlandse geschiedenis met Pirenne is vergeleken, had Huizinga op Fruins vaderschap veel minder effect dan Pirenne op de reputatie van Kurth. Anders dan Pirenne had Huizinga namelijk vrijwel geen leerlingen; hij was een ‘voorbeeld zonder school’.⁷³ Dit gebrek aan schoolvorming is de voornaamste reden waarom Huizinga geen vaderverering ten deel viel. Er bestaan geen vaders zonder kinderen.

‘Spelemeien in de Hollandse knollentuin’

Wat wèl knaagde aan Fruins vaderreputatie was een internationalisering van de vaderlandse geschiedwetenschap, zoals die zichtbaar werd in het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis in Amsterdam. Hoe meer de historische wetenschap een internationaal bedrijf werd, des te minder relevantie had een vaderlandse vaderfiguur. Naar verluidt deed Dolf Rüter, de latere IISG-directeur, al in 1935 de hele fruiniaanse traditie af als een ‘spelemeien in de Hollandse knollentuin’.⁷⁴ Rüter stond daarin niet alleen, getuige de inhoud van periodieken als het *Tijdschrift voor Geschiedenis*. Naarmate de Nederlandse geschiedwetenschap internationaler werd – qua onderwerpen, inspiratiebronnen en contacten – kwam Fruin als vaderfiguur steeds dichter in de buurt van Potgieter, Knepelhout en Ten Kate: negentiende-eeuwers die ooit waren opgehemeld, maar nu symbolen werden van vaderlandse kneuterigheid.

71 G.W. Kernkamp, ‘Van Wagenaar tot Fruin’, in: idem, *Van menschen en tijden. Studiën over geschiedschrijvers* (Haarlem 1931) 2.

72 J. Huizinga, ‘Robert Fruin’, in: idem, *Verzamelde werken VI* (Haarlem 1950) 528, 526.

73 Anton van der Lem, ‘Johan Huizinga (1872-1945). Voorbeeld zonder school’, in: Mari Smits (ed.), *Illustere historici. Leven, werk en invloed van toonaangevende geschiedschrijvers* (Nijmegen 1988) 105-130.

74 L.J. Rogier, ‘Herdenking van A.J.C. Rüter’, in: idem, *Herdenken en herzien. Verzamelde opstellen van L.J. Rogier* (Bilthoven 1974) 437.

Kort na de Tweede Wereldoorlog vertolkte ook Jan Romein dit gevoel van distantie. Hoewel hij in 1939 Fruin nog op het schild had geheven⁷⁵, verwees zijn bekende uitspraak ‘Wij zijn allen voortgekomen uit de toga van Fruin’ in 1948 naar een voorganger die geleidelijk in de mist van de geschiedenis begon op te lossen. Hij deed zijn toga-uitspraak namelijk in de context van een betoog waarvan de voornaamste these luidde

dat de veranderingen [...] op het gebied van de geschiedwetenschap zó talrijk en ingrijpend zijn geweest, dat het verleden van een halve eeuw-nog-maar al volledig geschiedenis is geworden, geschiedenis in die oneigenlijk-eigenlijke zin van: voorbij, van vergeten te zijn.

Volgens Romein had de ‘vruchtzetting en uitgroei, uitgroei en val der Fruinse traditie’ zich al vóór de Eerste Wereldoorlog voltrokken.⁷⁶ Ook uit zijn canon van grote historici, waarin Jean Jaurès en Vasilij Osipovič Ključevskij meer aandacht kregen dan Fruin, blijkt hoe weinig Romein zich met deze vaderlandse traditie verwant voelde.⁷⁷

Rond 1950 verscheen ook een aantal vrij kritische publicaties over Fruin. In het voetspoor van Zeger Sneller, die in 1949 op basis van Fruins correspondentie niet minder dan vier artikelen over de Leidse historicus publiceerde⁷⁸, betoogde Pieter Geyl in 1954 ‘dat Fruin toch niet *de* grote historicus was waarvoor wij hem vroeger wel hielden, maar *’n* groot negentiende-eeuws historicus’. Geyl vond dat voor iemand die onpartijdigheid bepleitte Fruin wel sterk was geneigd ‘te kapittelen van het standpunt van de negentiende-eeuwse liberaal’.⁷⁹ Vier jaar later werd deze analyse uitgebouwd in het proefschrift van Geyls protegé Wim Smit. Fruin, beweerde deze dissertatie, had niet boven, maar tussen de partijen in de Republiek gestaan. ‘Wat Fruin bij zijn werk over de Nederlandse geschiedenis in toenemende mate dreef, was zijn verlangen om voor de constitutionele monarchie een Nederlandse afstamming te vinden’. Net als Geyl concludeerde Smit dat ‘het schrijven van geschiedenis vanuit een bepaalde politieke of levensbeschouwelijke overtuiging’ bij Fruin ‘in hogere mate [viel] waar te

75 Jan Romein, ‘Het verguisde beeld. Over het onderzoek naar de oorzaken van onze Opstand’, in: idem, *In opdracht van de tijd. Tien voordrachten over historische thema’s* (Amsterdam 1946) 85, 87.

76 Idem, ‘Een halve eeuw geschiedwetenschap in Nederland, 1898-1948’, in: idem, *Tussen vrees en vrijheid. Vijftien historische verhandelingen* (Amsterdam 1950) 243, 246.

77 Idem, *In de hof der historie. Kleine encyclopaedie der theoretische geschiedenis* (Amsterdam 1951) 82-83.

78 Z.W. Sneller, *Opzoomer en Fruin* (Amsterdam 1949); idem, *Groen van Prinsterer en Fruin* (Amsterdam 1949); idem, ‘Kuyper en Fruin’, in: *Huldeboek Pater Dr Bonaventura Kruitwagen O.F.M.* (’s-Gravenhage 1949) 389-406; idem, ‘Het ouderlijk huis van Robert Fruin’, *Rotterdamsch Jaarboekje* 7 (1949) 162-200.

79 P. Geyl, ‘Fruin tussen Ranke en Macaulay’, in: idem, *Studies en strijdschriften* (Groningen 1958) 377, 388.

nemen dan goed is voor de duurzame bruikbaarheid van zijn werk'. Zo werd Fruin bijgezet in een museum van historiografische oudheden, voorzien van het ironische bijschrift dat Smit in de slotzin van zijn proefschrift aandroeg: 'Fruin was onze grootste 19e-eeuwse historicus – helaas'.⁸⁰

Hoewel Fruin, blijkens dit iconoclasm, voor Geyl en Smit nog op een sokkel stond, was dit voor veel collega's beduidend minder het geval. Dit blijkt onder andere uit het feit dat Smit, die vreesde een 'anti-Fruin' te hebben geschreven⁸¹, in recensies niet van heiligschennis werd beschuldigd, maar verweten werd dat hij de negentiende-eeuwse liberale context van Fruins historiografie nog onvoldoende had gepeild.⁸² Geen van zijn critici nam Fruin in bescherming; allen pleitten juist voor een consequent historische benadering van het fenomeen Fruin. Blijkbaar ontnamen de historiografische veranderingen die Rüter en Romein symboliseerden 'de vader der moderne Nederlandsche historiografie' zoveel van zijn relevantie, dat bezoedeling van zijn naam geen significant protest meer opriep.⁸³

'Une époque de l'historiographie'

Ook Kurth had rond het midden van de twintigste eeuw geen reputatie meer te verliezen. 'We zouden niet durven bevestigen dat zijn naam voor de meeste van de lezers een zeer bekende klank zal hebben', schreef Jan Dhondt in 1947, onder verwijzing naar de Vlaams-Waalse tegenstellingen, die weinig hadden overgehouden 'van de figuren, de tradities en de symbolen uit de Franssprekende, op Frankrijk geestelijk afgestemde cultuurwereld van vóór 1914'.⁸⁴ In 1948 organiseerde de (Franstalige) Universiteit van Luik nog een plechtige Kurth-herdenking.⁸⁵ Maar het gevoel dat Kurth een voorbijgegangene wereld representeerde, had zich van velen meester gemaakt. Ondanks zijn innovatieve *cours pratique* had Kurth behoord tot 'een vroege generatie van

80 J.W. Smit, *Fruin en de partijen tijdens de Republiek* (Groningen 1958) 166, 211, 214.

81 *Ibidem*, 212.

82 H.A. Enno van Gelder, in *Tijdschrift voor Geschiedenis* 72 (1959) 400; L.J. Rogier in *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden* 14 (1959) 244-246; G.C. Gibbs in *The English Historical Review* 75 (1960) 744.

83 Alleen Ed Vermeulen, die in 1956 op Fruin en Huizinga was gepromoveerd, waagde zich aan een debat met Smit. E.E.G. Vermeulen, *Fruin over de wetenschap der geschiedenis* (Arnhem 1956); Smit, stelling 1 bij *Fruin en de partijen*; E.E.G.

Vermeulen, *Smit over Fruin. Kanttekeningen bij J.W. Smit, Fruin en de partijen tijdens de Republiek* (Utrecht, Nijmegen 1959); J.W. Smit, recensie van E.E.G. Vermeulen, *Fruin over de wetenschap der geschiedenis in: Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden* 15 (1960) 54-59.

84 J. Dhondt, 'Een Belgisch historicus herdacht. Godefroid Kurth (1847-1916)', *De Vlaamse Gids* 31 (1947) 742.

85 Georges Guitton, 'Le "Rubincon" de Godefroid Kurth: À propos d'un centenaire', *Nouvelle Revue Théologique* 70 (1948) 409-422.

geschiedschrijvers, een geslacht dat meende dat de geschiedschrijver in de eerste plaats een letterkundige is'.⁸⁶ Daar kwam nog bij dat Kurth, 'aan de zijde van zijn leerling H. Pirenne', geijverd had voor een 'eng-Belgische geschiedschrijving', die menigeen als hopeloos verouderd voorkwam.⁸⁷

Ook in de historiografische handboeken verloor Kurth zijn prominente plek. Maurice Arnauld sprak in 1953 over een 'école historique belge' die aan het einde van het *ancien régime* was ontstaan, maar rond het overlijden van Pirenne, in 1935, uiteen was gevallen.⁸⁸ Alleen al deze periodisering illustreert hoe weinig er van de oorsprongsmythe was overgebleven. Behalve dat figuren als Reiffenberg historiografisch werden gerehabiliteerd⁸⁹, verloor het clair-obscur, of het licht-donker contrast tussen 'kritisch onderzoek' en 'romantische vertelling', dat in de late negentiende eeuw zowel Kurth als Fruin zijn vaderschap had bezorgd, zijn plausibiliteit. De generatie van 1950 identificeerde zich niet langer met een ethos van heroïsch-kritische bronnenstudie op rankeaanse leest.

Het lijkt, ten slotte, voor de hand te liggen dat in het verlengde van deze distantie een historisering van beide historici optrad die het einde van hun vaderschap bezegelde. Maar dit vermoeden is slechts ten dele juist. Fruin en, in mindere mate, Kurth werden voorwerp van detailstudie. Ook verschenen er edities van hun brieven en ongepubliceerde stukken. In Fruins geval gaven deze publicaties zelfs aanleiding tot diverse hoor- en werkcolleges, die het oeuvre van de Leidse historicus aan intellectueel-historische analyse onderwierpen.⁹⁰ Daarmee was de toon voor de toekomst gezet. Voor zover Kurth en Fruin ná de jaren zestig ter sprake kwamen, was dat nog vrijwel uitsluitend in specialistische historiografische studies. Maar terwijl Kurth als voorman vrijwel geheel werd vergeten, werd Fruin, opvallend genoeg, nog frequent als vader opgevoerd. Ook in de tweede helft van de twintigste eeuw kozen historici, als zij op de geschiedenis van hun vak in Nederland reflecteerden, Fruin nog vaak als referentiepunt. Zelfs nu wordt Fruin

86 Dhondt, 'Belgisch historicus herdacht', 742.

87 Theo Luykx, '1847 – Godefr. Kurth – 1916', *De Spectator* 3:21 (1947) 11.

88 Maurice A. Arnauld, *Le travail historique en Belgique des origines à nos jours* (Brussel [1953]) 57, 112.

89 R. van Uytven, 'De Zuidnederlandse geschiedschrijving sedert de Renaissance', in: J.A. van Houtte e.a. (eds.), *Algemene geschiedenis der Nederlanden XII* (Zeist 1958) 474-487; Fernard Vercauteren, *Cent ans d'histoire nationale en Belgique* (Brussel 1959).

90 vu Amsterdam, Historisch Documentatie Centrum voor het Nederlands Protestantisme (1800-heden) (HDC), Archief H. Smitskamp, inv.nr. 73; IISG Amsterdam, Archief A.J.C. Rüter, inv.nr. 12. Eerder al, in 1942, had Romein een (clandestien) werkcollege over Fruin belegd: IISG Amsterdam, Archief Jan Romein, inv.nr. 287.

nog geregeld de ‘grondlegger’ van de Nederlandse geschiedwetenschap genoemd.⁹¹ Deels zal dit moeten worden toegeschreven aan de universitaire onderwijspraktijk, waarin Fruin nog in de jaren zestig als ‘verplichte kost’ gold (bijvoorbeeld bij P.J. van Winter in Groningen).⁹² Ook de Aula-pockets die Smit rond 1960 bezorgde – ze vonden hun weg naar menige studentenboekenkast – zullen Fruins reputatie van ‘klassieker’ hebben bevestigd.⁹³ Daarbij komt, in de derde plaats, dat serieuze alternatieven nauwelijks voorhanden zijn: wie anders dan Fruin zou voor een vadertitel in aanmerking komen? Zo duikt, hoe afgezwakt ook, Bloks disciplinaire geschiedverhaal nog altijd op.

Conclusie

Als het wisselend getij van Fruins en Kurths vaderreputaties één ding laat zien, dan is het dat vaders bestaan dankzij hun kinderen. Vaderfiguren bestaan bij gratie van *invented traditions* die ten doel hebben idealen of praktijken in het heden historisch te rechtvaardigen. Maar vaderschap is allerminst eenduidig. Terwijl Fruin door zijn tijdgenoten als voorbeeld werd vereerd, gold Kurth veeleer als voorganger. Op de eerste situatie is Gouldners stelling van toepassing: discussies over Fruin, zoals aangezwengeld door Byvanck, waren debatten over de aard van geschiedwetenschap. In het tweede geval is dat minder evident: Kurth werd ook herdacht door liberalen en Fruin bleef zelfs onder uitgesproken onfruiniaanse historici als voorganger in ere. Dat de vadermetafoor flexibel is, blijkt verder uit interferenties tussen vaderfiguren, zoals in eretitels als ‘de Nederlandsche Ranke’ of in parallellen tussen Kurth en Bossuet. Katholieke en gereformeerde historici illustreerden bovendien dat ogenschijnlijk concurrerende vaderfiguren als Fruin en Schaeppman of Groen elkaar konden verdragen zolang zij een verschillende erfenis representeerden. De reputaties van Kurth en Pirenne sloten elkaar evenmin uit: zij werkten zelfs zozeer op elkaar in, dat de één aan de ander dienstbaar werd.

91 Bijvoorbeeld N.C.F. van Sas, ‘De metamorfose van Nederland’, in: idem, *De metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit, 1750-1900* (Amsterdam 2004) 17; Leen Dorsman, ‘De nieuwe eruditie. Het ontstaan van een historisch bedrijf’, in: Jo Tollebeek, Tom Verschaffel en Leonard H.M. Wessels (eds.), *De palimpsest. Geschiedschrijving in de Nederlanden 1500-2000. Fragmenten* (Hilversum 2002) 127; P.B.M. Blaas, ‘Proloog. De opkomst van de vaderlandse geschiedenis 1760-1860’, in: idem, *Geschiedenis*

en nostalgie. De historiografie van een kleine natie met een groot verleden. Verspreide historiografische opstellen (Hilversum 2000) 9.

92 Mededeling van Jan van Herwaarden.

93 Robert Fruin, *Het voorspel van de 80-jarige oorlog* (Utrecht, Antwerpen 1957); idem, *Tien jaren uit de Tachtigjarige Oorlog, 1588-1598* (11e druk; Utrecht, Antwerpen 1959); idem, *Opstellen over Willem van Oranje* (11e druk; Utrecht, Antwerpen 1960). Met dank aan Klaas van Berkel.

▲
De studeerkamer van Robert Fruin, Steenschuur 9,
Leiden, eind negentiende eeuw.
Regionaal Archief Leiden.

In de tweede plaats tonen de (postume) herinneringen aan Kurth en Fruin dat vaderschap niet alleen uit wetenschapsinterne factoren kan worden verklaard. Vooral Kurths reputatie werd in hoge mate door ideologische factoren bepaald. Ook de Eerste Wereldoorlog en de daarop volgende Vlaams-Waalse spanningen beïnvloedden het vaderschap van Kurth en Fruin. Daarom is het onbevredigend om ‘vaders van een wetenschapsgebied’ slechts te behandelen als hoofdpersonen in geschiedverhalen die de aard van een wetenschappelijke discipline moeten rechtvaardigen. Academische herinneringsculturen worden op allerlei manieren beïnvloed door de samenleving waarin zij fungeren.

Intrigerend is, ten slotte, de observatie dat het vaderschap van Fruin en Kurth in eerste instantie door hun leerlingen werd vormgegeven – dat wil zeggen, door een generatie van (mannelijke) studenten die zich schatplichtig wist aan haar docenten. Hoewel dit suggereert dat de vadermetafoor meer zegt over generatiepatronen dan over genderverhoudingen, zou het de moeite waard zijn in een vervolgonderzoek de affectieve dimensie van de metafoor te onderzoeken. Hoe intiem klonk de vadersnaam voor historici die hun beroepsgroep niet zelden in familietermen omschreven? Hoeveel vaderlijk gezag verwierf een historicus die zijn leerlingen, vaak nog jaren na afsluiting van hun studie, met raad en daad terzijde stond?⁹⁴ Waarom hechtte P.L. Muller – één van de bezorgers van Fruins *Verspreide geschriften* – aan een foto van Fruins studeerkamer of vernoemde Ed Vermeulen nog in 1957 zijn zoon Robert-Jan naar het driemanschap Fruin, Huizinga en Romein?⁹⁵ Vadermetaforen verwoorden méér dan wetenschapsidealen: ze geven een inkijkje in een wetenschapspraktijk waarin herinneringen, voorbeeldfiguren en afhankelijkheidsrelaties van cruciaal belang zijn. ◀

Herman Paul (1978) is universitair docent algemene geschiedenis aan de Universiteit Leiden. Hij promoveerde in 2006 in Groningen (cum laude) op een geschiedfilosofisch thema en publiceerde daarover *Hayden White: The Historical Imagination* (Cambridge 2011). Momenteel legt hij de laatste hand aan een boek met de titel *Het moeras van de geschiedenis. Nederlandse debatten over historisme, 1920-1970*. Email: h.j.paul@hum.leidenuniv.nl.

94 Vergelijk Tollebeek, *Fredericq*, 69-70; Michèle Schubert, ‘Meister – Schüler. Theodor von Sickel und Paul Fridolin Kehr (nach ihrem Briefwechsel)’, *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 106 (1998) 149-166.

95 RA Leiden, Archief fam. Muller, inv.nr. 62; RU Nijmegen, Katholiek Documentatie Centrum (KDC), Archief L.J. Rogier, inv.nr. 1886.

For a Long Century of Burgundy

The Court, Female Power and Ideology

GRAEME SMALL

On the evidence of the recent publications under discussion here, historians are beginning to break free from the constraints of the traditional chronological boundaries applied to Burgundian history, and are finding new and valuable ways of exploring political culture either side of the divide that was once thought to have been created by the events of 1477. But progress remains uneven: we know more about the court, the centre of political life, before 1477 than we do for the period that came after; with honourable exceptions, we know more about female political agency and power after 1477 than we do about the period before; and we know too little, still, about political ideologies, a burgeoning area of interest which has much to yield.

The field of Burgundian studies has witnessed a shift in emphasis over the past generation from overviews which were biographical and dynastic in emphasis, such as Richard Vaughan's volumes on the four Valois dukes, to studies of the Burgundian 'state' and the regions it ruled over, exemplified in the work of Walter Prevenier, Wim Blockmans and, more recently, Bertrand Schnerb.¹ Within this last strand, two sub-themes are especially prominent. A great deal of attention has been paid to the ducal court, partly due to the rich record survival which makes study of the topic so rewarding.² But this emphasis is justified in other ways too – by the fact that the court's political influence was felt over a greater area than that of any other single organ of government, or the seemingly widespread nature of the court's cultural influence across space and time.³ The second theme in studies of the Burgundian state concerns the towns and cities of the densely urbanised Low Countries. Economic developments have not been neglected, but it is above all the political history of municipalities which stands out, producing major studies of communities like Ghent, Lille or Leiden.⁴ Conflict between the court-dominated state and the powerful cities of the Burgundian lands have a special place in narratives of Burgundian state formation, but there is now a growing interest in more peaceable – although no less interesting – forms